

הגיל הרך בישראל בצל המלחמה

ממצאים מסקר אורך, 2024-2025

החוברת הופקה בתמיכתן הנדיבה של
קרן ברכה, קרן ון ליר, יד הנדיב וקרן משפחת שעשוע

עורכת: דנה שי

יוזמת מרכז טאוב לחקר ההתפתחות ואי השוויון בגיל הרך

ירושלים, אלול תשפ"ה, ספטמבר 2025

הגיל הרך בישראל בצל המלחמה

ממצאים מסקר אורך, 2024–2025

עורכת: דנה שי

יוזמת מרכז טאוב לחקר ההתפתחות ואי השוויון בגיל הרך

ירושלים, אלול תשפ"ה, ספטמבר 2025

החוברת הופקה בתמיכתן הנדיבה של קרן ברכה, קרן ון ליר, יד הנדיב וקרן משפחת שעשוע

מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל

מרכז טאוב נוסד ב-1982 ביוזמתם של הרברט מ' סינגר, הנרי טאוב וארגון הג'וינט האמריקאי. המרכז ממומן באמצעות קרן צמיחה שהוקמה על ידי קרן הנרי ומרלין טאוב, קרן הרברט ונל סינגר, ג'ין וג'ון קולמן, קרן משפחת קולקר-סקסון-הלוק, קרן משפחת מילטון א' ורוזלין ז' וולף וארגון הג'וינט האמריקאי. המרכז מקבל גם תמיכה שנתית נדיבה מתורמים פרטיים, מקרנות ומפדרציות יהודיות.

מרכז טאוב הוא מכון מחקר על-מפלגתי ובלתי תלוי העורך מחקרים איכותיים בנושאי חברה וכלכלה בישראל. הוא מציג בפני מקבלי ההחלטות המובילים בארץ ובפני כלל הציבור תמונה רחבה המשלבת בין הממדים החברתיים והכלכליים בהתוויית המדיניות הציבורית. הצוות המקצועי של המרכז וצוותי המדיניות הבין-תחומיים, הכוללים חוקרים וחוקרות בולטים בתחומם באקדמיה ומומחים ומומחיות מובילים בתחומי המדיניות, עורכים מחקרים ומציעים חלופות למדיניות בנושאים חברתיים-כלכליים מרכזיים שעל סדר היום במדינה. המרכז מציג ניתוחים אסטרטגיים לטווח ארוך והערכות של חלופות מדיניות בפני הציבור ובפני מקבלי ההחלטות על ידי כתבות בתקשורת, תוכנית פרסומים פעילה, כנסים ופעילויות אחרות בישראל ובחו"ל הפרסומים של מרכז טאוב הם על דעתם ועל אחריותם של מחבריהם בלבד. אין בהם כדי לחייב את המרכז, את חבר הנאמנים שלו, את עובדיו האחרים ואת התומכים בפעולותיו.

אנא צטטו מחקר זה כך:

Shay, D. (Ed.) (2025). Early Childhood in Israel in the Shadow of War: Findings of a Longitudinal Study, 2024–2025. Taub Center for Social Policy Studies in Israel. <https://doi.org/10.5281/zenodo.16504508>

כתובת המרכז: רח' האר"י 15, ירושלים

טלפון: 02-567-1818

דוא"ל: info@taubcenter.org.il

אתר אינטרנט: www.taubcenter.org.il

עריכת לשון: אילנה דנון

יוזמת מרכז טאוב לחקר ההתפתחות ואי השוויון בגיל הרך

יוזמת מרכז טאוב לחקר ההתפתחות ואי השוויון בגיל הרך נועדה לקדם את המחקר על השפעת סביבתם של ילדים בגיל הרך על הישגיהם בעתיד ולהפיץ ידע עדכני בנושא. מטרתה לסייע בקידום מדיניות אפקטיבית לשיפור התנאים הסביבתיים שבהם ילדים בישראל מבלים את שנות חייהם הראשונות, כדי לשפר את הישגיהם ולצמצם פערים בין ילדים מרקע חברתי-כלכלי שונה. היוזמה מעודדת אפוא מחקר אמפירי בתחום ההתפתחות ואי השוויון בגיל הרך בישראל, בין היתר על ידי יצירת בסיסי נתונים המאפשרים מחקר על הקשר שבין גורמי סביבה בגיל הרך ובין הישגים בעתיד. חוקרי וחוקרות היוזמה כותבים דוחות מחקר עדכניים, סקירות ספרות וניירות עמדה ומדיניות. במסגרת מאמציה להפיץ ידע עדכני היוזמה מקיימת סמינר עיוני לביסוס ידע בין-תחומי – תיאורטי ואמפירי – בחקר הגיל הרך. הסמינר מיועד בעיקר לעובדי ועובדות השירות הציבורי שעיסוקם משיק לעיצוב המדיניות בתחום זה. את פעילות היוזמה מלווה ועדה מייעצת המורכבת מאנשי ונשות אקדמיה מובילים, קובעי וקובעות מדיניות ופעילים ופעילות של ארגוני החברה האזרחית, המחויבים לקידום ויישום מדיניות אפקטיבית בתחום הגיל הרך בישראל.

פעילות היוזמה נתמכת על ידי קרן ברכה, קרן ון ליר, יד הנדיב וקרן משפחת שעשוע.

בראש היוזמה עומד פרופ' יוסי שביט, חוקר ראשי במרכז טאוב ופרופסור אמריטוס באוניברסיטת תל אביב.

צוות החוקרות: ד"ר כרמל בלנק, ד"ר יעל נבון, דנה שי

חברי הוועדה המייעצת: פרופ' פרנק אוברקלייד, דניאלה בן-עטר, ד"ר שושי גולדברג, פרופ' ג'וני גל, פרופ' ראובן גרונאו, אפרת דגני-טופורוב, ד"ר ציפי הורוביץ-קראוס, סימה חדד, פרופ' מנואל טרכטנברג, ד"ר מיה יערי, ד"ר טלי יריב משעל, אורית ליון, ד"ר נעמי מורנו, ורדה מלכה, מיכל מנקס, פרופ' סיגל סדצקי, פרופ' אסתי עדי-יפה, אהוד (אודי) פראוור, פרופ' יצחק פרידמן, פאטמה קאסם, פרופ' אבי שגיא-שוורץ

הקדמה

הגיל הרך הוא תקופה מכרעת בהתפתחות האדם, ולחוויות הנצברות בשנים אלו יש השפעה עמוקה על ההתפתחות הקוגניטיבית, הרגשית והחברתית של ילדים. טבח 7 באוקטובר והמלחמה שפרצה בעקבותיו, אשר עדיין נמשכת בעת כתיבת שורות אלו, הותירו צלקת עמוקה בחברה הישראלית כולה, וילדים בגיל הרך נוטים במיוחד להיפגע מחוויות טראומטיות כאלו. ממחקרים בתחום עולה שחשיפה לאירועי מלחמה בגיל הרך עלולה לגרום פגיעה משמעותית ברווחה הנפשית של ילדים ובהתפתחותם העתידית.

חוברת זו מציגה מגוון ממצאים מסקר אורך מקיף שנערך במסגרת יוזמת מרכז טאוב לחקר ההתפתחות ואי השוויון בגיל הרך. הסקר עוסק במצב הילדים הצעירים בישראל לאורך המלחמה ובשינויים שחלו בו במהלכה. מן הממצאים מצטיירת תמונה מורכבת של מצב הילדים בגיל הרך בישראל, והם מדגישים את הצורך הדחוף בפיתוח תוכניות תמיכה לילדים שחוו טראומה ולהוריהם. אנו מקווים כי ממצאי הסקר יסייעו לקובעי המדיניות ולציבור הרחב להבין טוב יותר את חשיבות הגיל הרך ואת הצורך בהענקת תמיכה לילדים צעירים בתקופה מאתגרת זו.

סקר האורך של יוזמת הגיל הרך

כדי ללמוד על מצבם של ילדים בגיל הרך בישראל והוריהם במהלך המלחמה ערכה יוזמת מרכז טאוב לחקר ההתפתחות ואי השוויון בגיל הרך סקר אינטרנטי בקרב הורים לילדים בגילי לידה עד 6. הסקר נערך בשלושה גלים: הגל הראשון, בינואר 2024, כלל 1,199 הורים (אם או אב) יהודים; הגל השני, ביולי 2024, כלל 804 משיבים יהודים שנסקרו בגל הראשון (כ-67% מהמשיבים בגל הראשון) ו-151 הורים ערבים; הגל השלישי, בינואר 2025, כלל 801 משיבים חוזרים, מהם 720 יהודים שהשיבו בגל הראשון ו-82 ערבים שהשיבו בגל השני. בסך הכול השיבו על הסקר 1,350 הורים לילדים בגיל הרך.

הסקר מתבסס על דיווח עצמי של הורים על מצבם ועל מצב ילדיהם בזמן המלחמה. מטרת הסקר הייתה לבחון את מצבם הרגשי, ההתנהגותי וההתפתחותי של ילדים בגיל הרך בתקופה זו ואת מצבם הרגשי של הוריהם וכן לבדוק גורמים שונים היכולים להסביר את מצבם. בחוברת זו מוצגים ממצאים מתוך שלושת גלי הסקר, המתארים שינויים שחלו במצב הילדים והוריהם מינואר 2024 עד ינואר 2025.¹

איסוף הנתונים

הנתונים נאספו בסקר אינטרנטי שביצעה עבורנו חברת "הגל החדש" באמצעות חברת iPanel. במדגם בוצעה דגימת יתר של הורים מיישובי עוטף עזה וקו העימות בצפון (על פי הגדרת אזורי פיקוד העורף), ובסך הכול נכללו בגל הראשון 117 הורים מיישובים אלו. משאר אזורי הארץ נדגמו הורים לפי מכסות שנקבעו בהתאם להתפלגות רמת ההשכלה והדתיות באוכלוסייה הכללית, כפי שהיא משתקפת בסקרי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. חשוב להדגיש כי המדגם אינו מייצג כלל את האוכלוסייה החרדית משום ששיעור ההשתתפות של חרדים בפאנל האינטרנטי נמוך מאוד.

1 במהלך שנת 2024 פורסמו שלושה מחקרים על בסיס ממצאי הגל הראשון והשני של הסקר. לעיון במחקרים המלאים ראו בלנק ואחרים (2024), **קשיים רגשיים והתנהגותיים בקרב ילדים בגיל הרך והוריהם: תמונת מצב עדכנית בעקבות המלחמה**, מרכז טאוב; שי ואחרים (2024א), **ילדים בגיל הרך והוריהם במלחמת "חרבות ברזל"**: ממצאי סקר אורך לאחר 7 באוקטובר, מרכז טאוב; שי ואחרים (2024ב), **ילדים בגיל הרך והוריהם לאורך המלחמה**, מרכז טאוב.

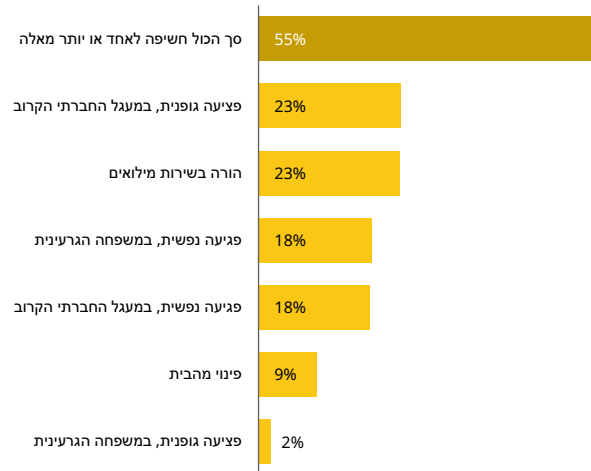

שיבוש שגרת היום-יום של ילדים בזמן המלחמה

יותר ממחצית המשפחות עם ילדים בגיל הרך שנדגמו בסקר חוו את המלחמה באופן ישיר

שיעור המשפחות שחוו פגיעה או פציעה פיזית או נפשית
ינואר 2024

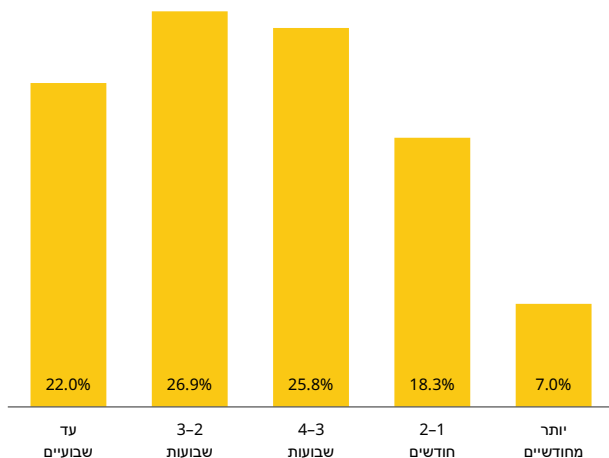
ממחקרים בין-לאומיים עולה שחשיפה לאירועי מלחמה בגיל הרך עלולה לפגוע ברווחה הנפשית של ילדים ובהתפתחותם. התרשים מציג את שיעור המשפחות שדיווחו בגל הראשון של הסקר (ינואר 2024) כי חוו את המלחמה ישירות – אם בשל פגיעה גופנית או פגיעה נפשית במשפחה הגרעינית או במעגל החברתי הקרוב, אם בשל פינוי ממקום המגורים, ואם בשל גיוס אחד ההורים לשירות מילואים בכוחות הביטחון. בסך הכול, כ-55% מהמשפחות שנדגמו נחשפו למלחמה ישירות באחד או יותר מהאופנים הללו.

הערה: לפי דיווחי ההורים בסקר.

מקור: צוות הגיל הרך, מרכז טאוב | נתונים: סקר האורך של היוזמה לחקר הגיל הרך

רבע מהילדים עד גיל 6 נותרו ללא מסגרת חינוכית במשך חודש ומעלה

משך הזמן שבו מסגרות החינוך היו סגורות בתחילת המלחמה

הערה: לפי דיווחי הורים בינואר 2024.

מקור: צוות הגיל הרך, מרכז טאוב | נתונים: סקר האורך של היוזמה לחקר הגיל הרך

בשל המלחמה נסגרו מוסדות החינוך לפרקי זמן ממושכים והופעלו באופן לא סדיר, שהתבטא בין היתר בפתיחתם לקבוצות קטנות, מעבר למבנים חלופיים, ביטול שנת הצהריים וכדומה. בכך נשללו מהילדים היציבות, הביטחון והשגרה של המסגרת החינוכית, החיוניים כל כך להתפתחותם התקינה. התרשים מתאר את פרקי הזמן שבהם היו מסגרות החינוך לגיל הרך סגורות מפרוץ המלחמה ועד ינואר 2024. בשבוע הראשון למלחמה נסגרו כל מוסדות החינוך. 78% מההורים בסקר דיווחו שמסגרות החינוך של ילדיהם היו סגורות שבועיים ומעלה, ו-25% מהם דיווחו על סגירה ממושכת של חודש או יותר.

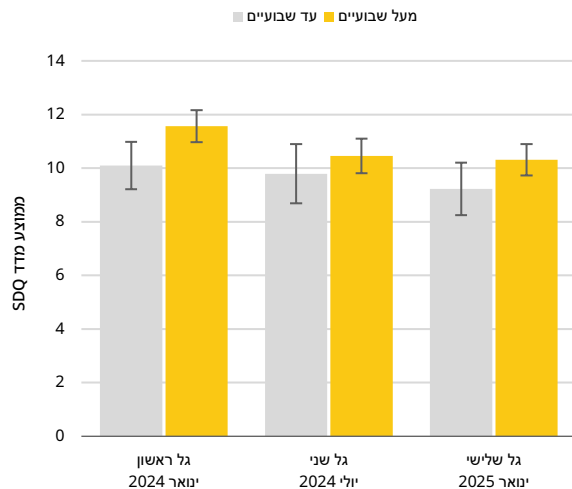
חשוב לציון כאן את החשיבות המכרעת שיש למסגרות החינוך ולפעילותן הרציפה והשגרתית מבחינתם של ילדים, ובפרט מבחינתם של ילדים בגיל הרך. שגרה יציבה מספקת לילדים ביטחון וסדר יום ומאפשרת יציבות גם להוריהם, ומחקרים מראים שסגירת מסגרות החינוך לגיל הרך נקשרת לבעיות התנהגות בקרב ילדים, לנסיגה התנהגותית ולרמות גבוהות של סטרס.

ילדים שמסגרות החינוך שלהם היו סגורות יותר משבועיים חוו רמות גבוהות יותר של קשיים רגשיים והתנהגותיים, בעיקר בתחילת המלחמה

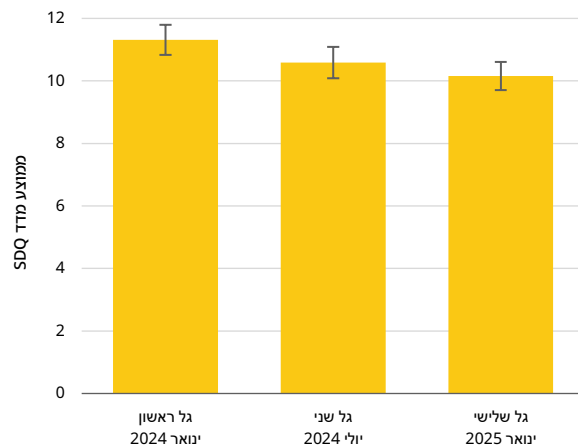
התרשים השמאלי בוחן את הקשר בין משך סגירת מוסדות החינוך לבין רמות הקשיים. מגל הסקר הראשון עלה בבירור כי ילדים שמוסדות החינוך שלהם היו סגורים יותר משבועיים חוו קשיים רבים יותר מילדים שמוסדות החינוך שלהם נסגרו לזמן קצר יותר ($p \leq 0.05$). לעומת זאת, בגל השני והשלישי הצטמצמו הפערים בין הקבוצות ולא נמצאו מובהקים. מגמה זו עשויה להעיד על תהליך הסתגלות של הילדים ושל המשפחות למציאות החדשה. בסיכומו של דבר, הממצאים מעידים כי סגירה ממושכת של מוסדות החינוך בתחילת המלחמה קשורה בהחמרה במצבם הרגשי של ילדים, אך אפקט זה לא נמשך לאורך זמן.

חשיפה ממושכת של ילדים למצבי חירום עלולה לפגוע ברווחתם הרגשית וההתנהגותית. קשיים אלו נמדדו באמצעות שאלון SDQ (Strengths and Difficulties Questionnaire) – כלי תקף ומהימן למדידת רווחה נפשית של ילדים (להרחבה ראו שי ואחרים, 2024). התרשים הימני מציג את ממוצע מדד הקשיים בקרב ילדים בגיל הרך בשלושת גלי הסקר. בגל הראשון (ינואר 2024), בשאלון שהופץ סמוך לאחר פרוץ המלחמה, נמדד ממוצע גבוה של קשיים, אך בגלים הבאים של הסקר (יולי 2024 וינואר 2025) נרשמה ירידה מובהקת ברמה של 95% ($p \leq 0.05$). ממצאים אלו מצביעים על פגיעות מוגברת של ילדים צעירים בתחילת המלחמה, ועל ירידה במידת הפגיעות בהמשך.

ממוצע קשיים רגשיים והתנהגותיים בקרב ילדים בגיל הרך לפי משך סגירת מסגרות החינוך בתחילת המלחמה

ממוצע קשיים רגשיים והתנהגותיים בקרב ילדים בגיל הרך

הערות: לפי דיווחי ההורים בסקר. הקווים האנכיים בראשי העמודות מייצגים רווח בר-סמך של 95%.
מקור: צוות הגיל הרך, מרכז טאוב | נתונים: סקר האורך של היוזמה לחקר הגיל הרך

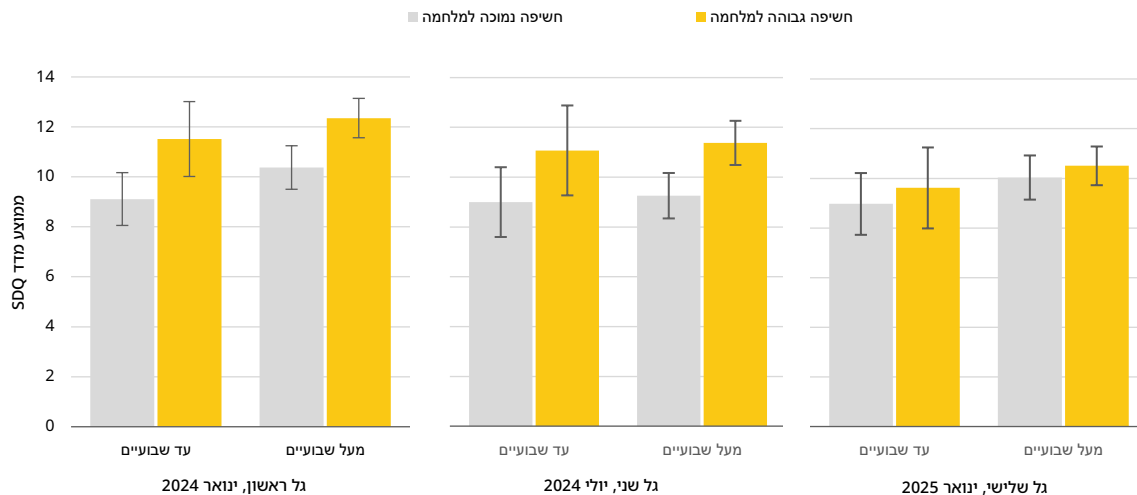
סגירה ממושכת של מסגרות החינוך קשורה לקשיים רגשיים והתנהגותיים רבים יותר בקרב ילדים, בייחוד בקרב אלו שנחשפו למלחמה ברמה גבוהה

שלחם נסגרו לזמן קצר יותר (עד שבועיים), ההבדלים בין קבוצות החשיפה לא נמצאו מובהקים סטטיסטית.

גם בגל השני, ביולי 2024, נמצאו הבדלים מובהקים בין קבוצות החשיפה רק כאשר מוסדות החינוך נסגרו לפרק זמן ממושך. עם זאת, כעבור שנה, בגל השלישי, הפערים בין קבוצות החשיפה נעלמו כמעט לחלוטין, ללא קשר למשך הזמן של סגירת מוסדות החינוך. ממצאים אלו מצביעים על כך שמשך סגירת מוסדות החינוך השפיע בעיקר על ילדים שנחשפו למלחמה במידה רבה, בעיקר עם פרוץ המלחמה. אצל ילדים שרמת החשיפה שלהם למלחמה הייתה נמוכה יותר, לא היו הבדלים משמעותיים בקשיים הרגשיים לפי משך הזמן של סגירת מוסדות החינוך.

בתרשימים מוצג הקשר בין משך סגירת מוסדות החינוך בגיל הרך לבין הקשיים הרגשיים וההתנהגותיים של הילדים, כפי שנמדדו על ידי מדד SDQ, בחלוקה לפי רמת החשיפה של הילדים למלחמה. חשיפה גבוהה למלחמה הוגדרה לפי דיווח של הורים על חשיפה לאחד או יותר מאירועי המלחמה, כגון פינוי ממקום המגורים, גיוס של אחד ההורים למילואים, פציעה פיזית או נפשית של קרוב משפחה או אובדן של אדם קרוב (ראו תרשים בעמוד 8). הממצאים מראים כי בגל הראשון ילדים שמסגרות החינוך שלהם היו סגורות יותר משבועיים ושרמת החשיפה שלהם למלחמה הייתה גבוהה, חוו קשיים רגשיים חמורים יותר (ממוצע 12.35) מילדים שנחשפו למלחמה במידה פחותה (ממוצע 10.37), וההבדלים היו מובהקים סטטיסטית. לעומת זאת, בקרב הילדים שמוסדות החינוך

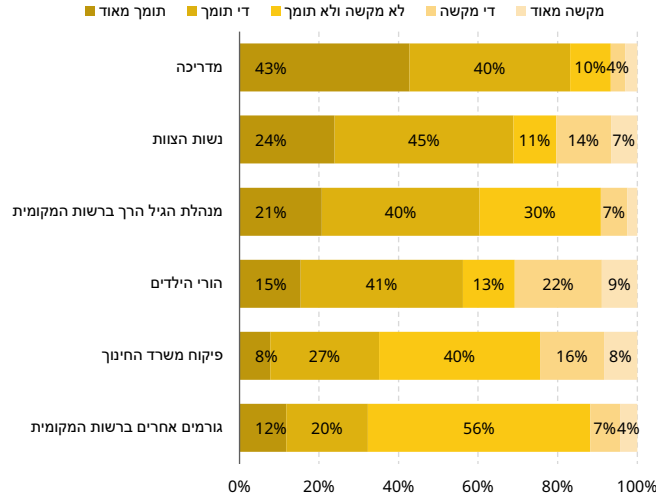
ממוצע קשיים רגשיים והתנהגותיים בקרב ילדים בגיל הרך לפי משך סגירת מסגרות החינוך ורמת החשיפה למלחמה

הערות: לפי דיווחי הורים בינואר 2024. הקווים האנכיים בראשי העמודות מייצגים רווח בר-סמך של 95%.
 מקור: צוות הגיל הרך, מרכז טאוב | נתונים: סקר האורך של היוזמה לחקר הגיל הרך

83% ממנהלות המעונות דיווחו כי המדריכות שימשו להן מקור תמיכה בזמן המלחמה

התפלגות התשובות לשאלה:
מה מידת התמיכה שקיבלת בזמן המלחמה מגורמי שונים?

הערה: לפי דיווחי המנהלות בסקר.

מקור: כרמל בלנק, מרכז טאוב | נתונים: סקר צוותי חינוך במעונות ובגנים, ינואר 2024

לא רק הילדים חוו קשיים; גם הצוותים החינוכיים נדרשו להתמודד עם אתגרים לא פשוטים. כדי לבחון זאת, בינואר 2024 ערך מרכז טאוב סקר נוסף – בקרב עובדות גנים ומעונות: גנות, מדריכות חינוכיות, מטפלות-מחנכות ומנהלות.

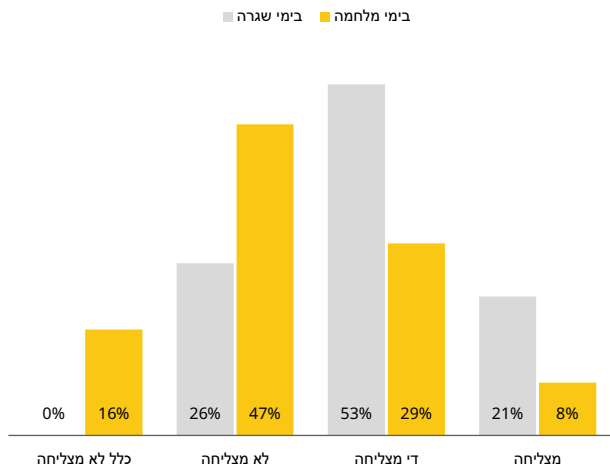
מנהלות של מעונות יום לילדים בגילי לידה עד 3 בפריסה ארצית נשאלו על מידת התמיכה שקיבלו בזמן המלחמה מגורמים שונים, ובכללם נשות הצוות, הורי הילדים, מנהלת תחום הגיל הרך ברשות המקומית, מפקחות משרד החינוך והמדריכות החינוכיות בגן. התרשים מציג את התפלגות התשובות של מנהלות המעונות לשאלה זו. ניכר שהמדריכות החינוכיות היו מקור התמיכה העיקרי של המנהלות – 83% ממנהלות המעונות דיווחו כי המדריכות שימשו להן מקור תמיכה, וכמחציתן הגדירו את המדריכות "תומכות מאוד". את מקורות התמיכה האחרים, לעומת זאת, הן הגדירו "תומכים מאוד" בשיעורים נמוכים הרבה יותר. את מפקחות משרד החינוך רק כ-8% מהמנהלות הגדירו גורם "תומך מאוד".

ממצאים אלו מדגישים את החשיבות של הגדלת מספר שעות ההדרכה למעונות היום, שכן המדריכות החינוכיות מסייעות בהענקת כלים ותמיכה לצוותים, ובכך הן תורמות לשיפור החינוך והטיפול במעונות.

יותר ממחצית המדריכות החינוכיות דיווחו שבזמן המלחמה הן אינן מצליחות לתת מענה מספק למעונות היום שבאחריותן

התפלגות התשובות לשאלה:

עד כמה את מרגישה שאת מצליחה לתת מענה מספק לצוותי המסגרות שבהדרכתך בשעות ההדרכה המוקצות לכך?

לנוכח הצורך הגדול של הצוותים בתמיכה, וכיוון שלרשות כל מעון עומדות רק 4 שעות הדרכה בחודש, שאלנו את המדריכות על יכולתן לתת מענה מספק לצוותים במעונות שבהדרכתן, הן בשגרה והן במלחמה. מתרשים זה עולה כי בזמן שגרה חלק ניכר מהמדריכות מרגישות ששעות ההדרכה העומדות לרשותן מספיקות: יותר מ-70% דיווחו שהן די מצליחות או מצליחות לתת מענה מספק. לעומת זאת, בתקופת המלחמה העידו 63% מהמדריכות שהן מרגישות שאינן מצליחות או אינן מצליחות כלל לתת מענה מספק לצוותים במעונות שבהדרכתן במגבלות השעות המוקצות לכך.

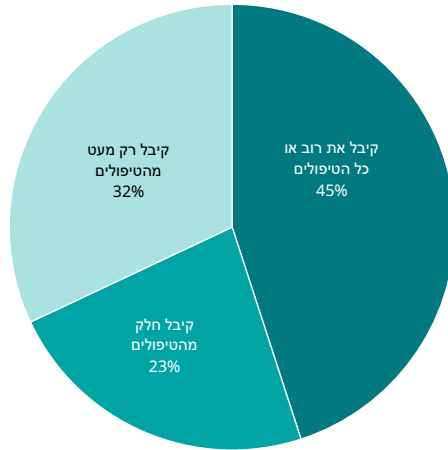
במהלך המלחמה הוחלט על קיצוץ התקציב שיועד להגדלת שעות ההדרכה במעונות מ-4 ל-10 שעות חודשיות.

הערה: לפי דיווחי המדריכות החינוכיות בסקר.

מקור: כרמל בלנק, מרכז טאוב | נתונים: סקר צוותי חינוך במעונות ובגנים, ינואר 2024

יותר ממחצית הילדים שנזקקו לטיפול שגרה לא קיבלו אותם כסדרם בשלושת החודשים הראשונים למלחמה

קבלת תמיכה וטיפול שגרה שונים לילדים בגיל הרך בשלושת החודשים הראשונים למלחמה

עדות נוספת לשיבוש שחוו ילדים בגיל הרך ומשפחותיהם בזמן המלחמה היא שיעור הילדים שהחמיצו טיפולי שגרה או טיפולים התפתחותיים נדרשים. ההורים נשאלו אם ילדם נזקק לטיפולים ותמיכה ביום-יום (כגון קלינאות תקשורת, טיפת חלב, מעקב בקופת חולים וכדומה), ואם המשיך לקבל אותם גם בשלושת החודשים הראשונים למלחמה. כשני שלישים מהילדים במדגם לא נזקקו כלל לטיפול שגרה, אולם כפי שרואים בתרשים, מהילדים שכן נזקקו לטיפולים כאלה, רק 45% המשיכו לקבל את רוב או כל הטיפולים שהיו זקוקים להם בשלושת החודשים הראשונים למלחמה. במילים אחרות, למעלה ממחצית הילדים הזקוקים לטיפול שגרה לא קיבלו אותם כסדרם בתקופה זו.

הערה: לפי דיווחי ההורים בסקר.

מקור: צוות הגיל הרך, מרכז טאוב | נתונים: סקר האורך של היוזמה לחקר הגיל הרך

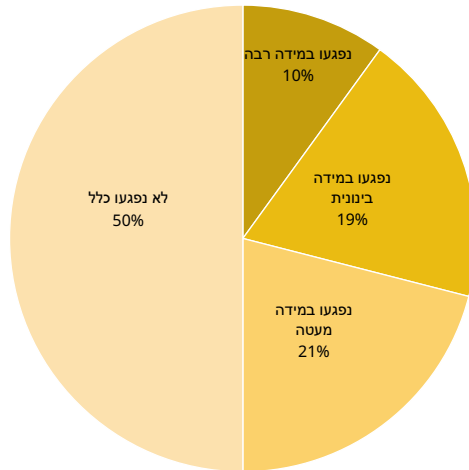

הפגיעה הכלכלית במשפחות בזמן המלחמה

כמחצית ההורים שהשתתפו בסקר דיווחו על פגיעה כלכלית בעקבות המלחמה

**דיווחי הורים לילדים בגיל הרך על פגיעה כלכלית
בעקבות המלחמה**
ינואר 2024

פגיעה כלכלית משפיעה בצורה משמעותית על רווחת המשפחה ומתוך כך גם על רווחת הילדים. משתתפי הסקר נשאלו בינואר 2024 אם משפחתם נפגעה כלכלית בשל אובדן עבודה, בשל פגיעה בעסק או מסיבה אחרת. כפי שמוצג בתרשים, כמעט 30% מההורים דיווחו על פגיעה כלכלית בינונית עד קשה, ובסך הכול דיווחו על פגיעה כלכלית כמחצית מההורים. ממצאים אלו מצביעים על היקף נרחב של פגיעות כלכליות במשפחות עם ילדים בגיל הרך.

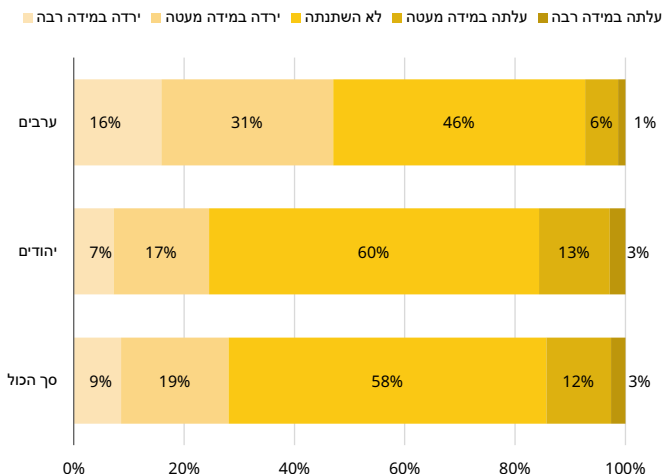
חשוב להזכיר כי במדגם בוצעה דגימת יתר של הורים מיישובי עוטף עזה וקו העימות בצפון (117 הורים), בהתאם להגדרת אזורי החירום של פיקוד העורף. לכן הנתונים משקפים בצורה מובלטת יותר את המצב באזורים אלו, וייתכן שאינם מייצגים בהכרח את כלל אוכלוסיית ההורים לילדים בגיל הרך בישראל.

הערה: לפי דיווחי ההורים בסקר.

מקור: צוות הגיל הרך, מרכז טאוב | נתונים: סקר האורך של היוזמה לחקר הגיל הרך

הורים ערבים דיווחו על הרעה משמעותית יותר במצבם הכלכלי בזמן המלחמה בהשוואה להורים יהודים

השינוי בהכנסה המשפחתית בין ינואר 2024 לינואר 2025 לפי לאום

להרחבת התמונה של השפעת המלחמה על מצבן הכלכלי של משפחות עם ילדים בגיל הרך בדקנו גם את השינויים שחלו בהכנסותיהן לאורך זמן. תרשים זה מציג את דיווחי ההורים על השינוי בהכנסת המשפחה בין ינואר 2024 לינואר 2025 בחלוקה לפי לאום. בתרשים רואים ששיעור ההורים הערבים שדיווחו על ירידה בהכנסת משפחתם בתקופה זו גבוה משיעור ההורים היהודים שדיווחו על כך. על ירידה מעטה בהכנסות דיווחו כ-31% מההורים הערבים, לעומת 17% בלבד מההורים היהודים, ועל ירידה רבה בהכנסות דיווחו 16% מההורים הערבים לעומת 7% בלבד מההורים היהודים.

הערה: לפי דיווחי ההורים בסקר.

מקור: צוות הגיל הרך, מרכז טאוב | נתונים: סקר האורך של היוזמה לחקר הגיל הרך

מצוקה נפשית בקרב הורים לילדים בגיל הרך

ככל שזמן הכניסה למרחב המוגן קצר יותר – הורים חווים יותר תסמיני חרדה וסטres

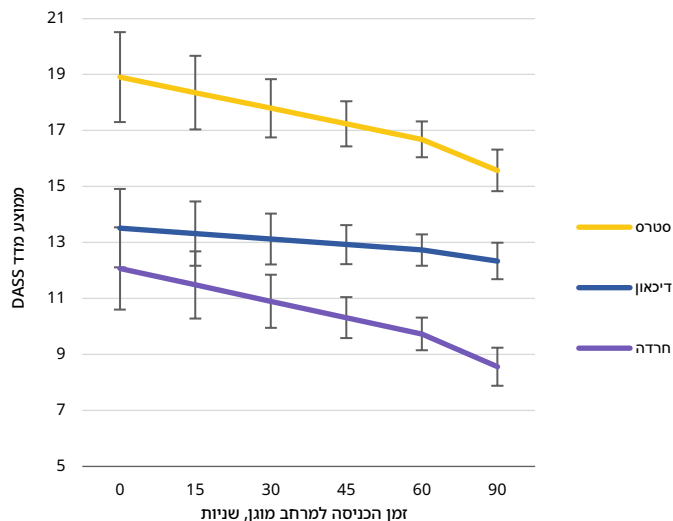
המוגן. זמן זה נע בטווח שבין מידי, 15 שניות, 30 שניות, 45 שניות, 60 שניות ו-90 שניות. הנתונים נותחו תוך פיקוח על משתנים דמוגרפיים וחברתיים שעשויים להשפיע על רווחת ההורים, ובכלל זה רמת ההשכלה של ההורה, מגדר ההורה, הכנסת המשפחה ומספר הילדים במשק הבית. נראה שכל שזמן הכניסה למרחב המוגן קצר יותר (כלומר הסכנה המיידית גדולה יותר), כך ממוצע הדחק הנפשי של ההורים, כפי שהוא מתבטא בתסמיני חרדה וסטres, גבוה יותר. לעומת זאת, בקרב הורים המתגוררים באזורים שזמן ההתרעה בהם ארוך יותר, ממוצעי החרדה והסטres נמוכים משמעותית, באופן מובהק סטטיסטית.

הממצאים מצביעים על קשר מובהק בין רמת הסכנה הפיזית לבין מצוקה נפשית: ככל שזמן התגובה לצורך התגוננות קצר יותר, כך עולה רמת החרדה והסטres של ההורים. ממצאים אלו מדגישים את המחיר הנפשי הכבד שמשלמים הורים לילדים קטנים באזורים החשופים יותר לאיומי המלחמה.

המצב הביטחוני בישראל מאז 7 באוקטובר 2023 משפיע מאוד על רווחתן הנפשית של משפחות רבות, ובייחוד על רווחתם של הורים לילדים בגיל הרך, הנדרשים להתמודד עם חוסר ודאות, עם חשש לביטחונם האישי ולביטחון ילדיהם ומשפחתם ועם האתגרים הכלכליים והחינוכיים הנלווים למצב. כדי להבין את ההשפעות הפסיכולוגיות של המלחמה על הורים לילדים בגיל הרך בדקנו את רווחתם הנפשית באמצעות מדד DASS (Depression, Anxiety and Stress Scale) – כלי פסיכולוגי מקובל להערכת רמות דיכאון, חרדה וסטres. המדד מחולק לשלושה תתי-מדדים ומודד את עוצמת התחושות שחוו הנשאלים במהלך השבוע האחרון שלפני הסקר (לסקירה נוספת ראו בלנק ואחרים, 2024; שי ואחרים, 2024).

התרשים מתאר את הממוצעים של שלושת רכיבי המדד – דיכאון, חרדה וסטres – לפי זמן הכניסה למרחב מוגן, שמייצג את מידת החשיפה לאיום טילים. לכל יישוב בארץ מוגדר זמן התגוננות, שהוא זמן הכניסה למרחב

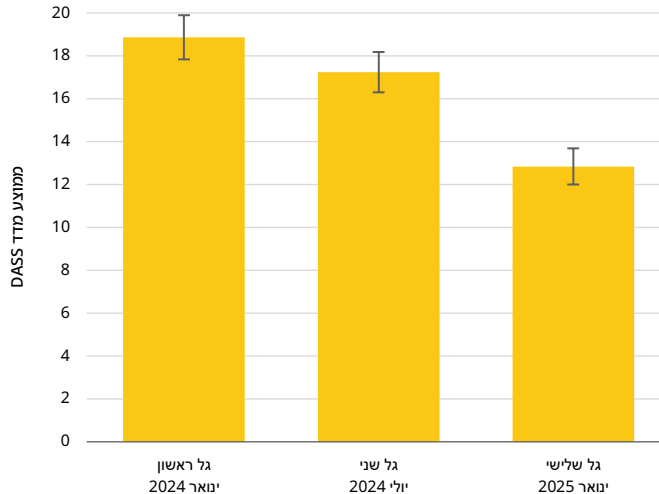
ממוצע תסמיני דיכאון, חרדה וסטres בקרב הורים לילדים בגיל הרך לפי זמן הכניסה למרחב המוגן, ינואר 2024

הערות: לפי דיווחי ההורים בסקר. הקווים האנכיים בתרשים מייצגים רווח בר-סמך של 95%.
מקור: צוות הגיל הרך, מרכז טאוב | נתונים: סקר האורך של היוזמה לחקר הגיל הרך

המצוקה הנפשית של הורים הייתה גבוהה בתחילת המלחמה וירדה בהדרגה לאורך זמן

ממוצע תסמיני דיכאון, חרדה וסטres
בקרב הורים לילדים בגיל הרך

התרחשים מציג את ממוצע מדד DASS הכללי (המשקלל את שלושת התחומים - דיכאון, חרדה וסטres) בקרב הורים לילדים בגיל הרך לאורך הזמן. ניתן לראות כי בגל הראשון נרשמו רמות גבוהות במיוחד של מצוקה נפשית בקרב הורים. בגל השני נרשמה ירידה ברמות המצוקה, וקצב הירידה גבר בגל השלישי והגיע לרמה הנמוכה ביותר שנמדדה עד כה.

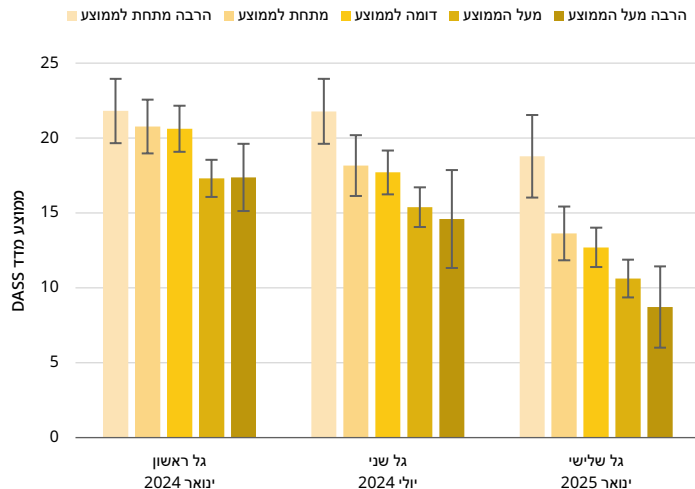
הממצאים מעידים כי רמת המצוקה הנפשית בקרב ההורים ירדה במהלך תקופת הסקר, אך הירידה לא הייתה אחידה לאורך זמן. בעוד שבין הגל הראשון לגל השני נרשמה ירידה קלה בלבד ברמות הדיכאון, החרדה והסטres, עיקר הירידה התרחשה בין הגל השני לשלישי. הדבר עשוי להעיד על תהליך של התאוששות נפשית מסוימת בקרב ההורים ככל שחלף הזמן.

חשוב לציין כי לא מדדנו את רמות המצוקה הנפשית של ההורים לפני פרוץ המלחמה, ולכן אין לנו נקודת ייחוס המאפשרת להשוות את הנתונים לתקופה של שגרה. כמו כן, לא ניתן להסתמך לצורך השוואה על מדדים ממדינות אחרות, בשל הבדלים תרבותיים והקשרים חברתיים.

הערות: לפי דיווחי ההורים בסקר. הקווים האנכיים בראשי העמודות מייצגים רווח בר-סמך של 95%.
מקור: צוות הגיל הרך, מרכז טאוב | נתונים: סקר האורך של היוזמה לחקר הגיל הרך

הורים בעלי הכנסה נמוכה מדווחים על רמות גבוהות יותר של תסמיני דיכאון, חרדה וסטres

ממוצע תסמיני דיכאון, חרדה וסטres בקרב הורים לילדים בגיל הרך
לפי המצב הכלכלי של משק הבית

הערות: לפי דיווחי ההורים בסקר. הקווים האנכיים בראשי העמודות מייצגים רווח בר-סמך של 95%.
מקור: צוות הגיל הרך, מרכז טאוב | נתונים: סקר האורך של היוזמה לחקר הגיל הרך

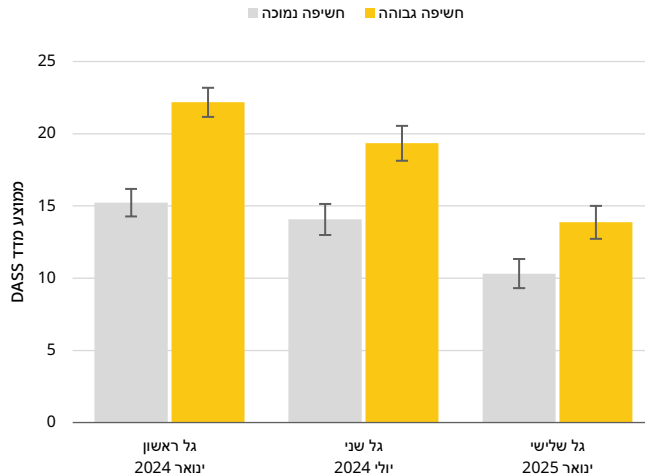
הורים לילדים בגיל הרך התבקשו לדווח על רמת הכנסתם הממוצעת בהשוואה להכנסה הממוצעת בישראל, העומדת על כ-17,000 ש"ח נטו למשק בית. התרשים מציג את השינוי בדיווחי ההורים על תסמיני דיכאון, חרדה וסטres לאורך הזמן בחלוקה לפי רמת ההכנסה.

בשלושת גלי הסקר ניכר פער עקבי בין קבוצות ההכנסה: ככל שרמת ההכנסה גבוהה יותר – רמת המצוקה הנפשית נמוכה יותר. עם הימשכות המלחמה חלה ירידה כללית במצוקה הנפשית של הורים בכל קבוצות ההכנסה, אך הירידה בלטה במיוחד בקרב הורים שהכנסתם גבוהה מהממוצע. בקרב הורים בעלי הכנסה נמוכה נרשמה ירידה מתונה בלבד ברמות המצוקה הנפשית. נתון זה עשוי להעיד כי מצוקתם אינה נובעת בהכרח מהשפעות המלחמה, אלא מהתמודדות יום-יומית עם מצוקה כלכלית.

ייתכן אפוא כי רמות המצוקה שנמדדו בינואר 2025 משקפות את רמת הסטרס הרגילה של משפחות בעלות הכנסה נמוכה, שמתקיימות על רקע קשיים כלכליים מתמשכים.

הורים לילדים בגיל הרך שנחשפו במידה גבוהה למלחמה סובלים יותר מתסמיני דיכאון, חרדה וסטres - גם לאורך זמן

ממוצע תסמיני דיכאון, חרדה וסטres בקרב הורים לילדים בגיל הרך
לפי מידת החשיפה למלחמה

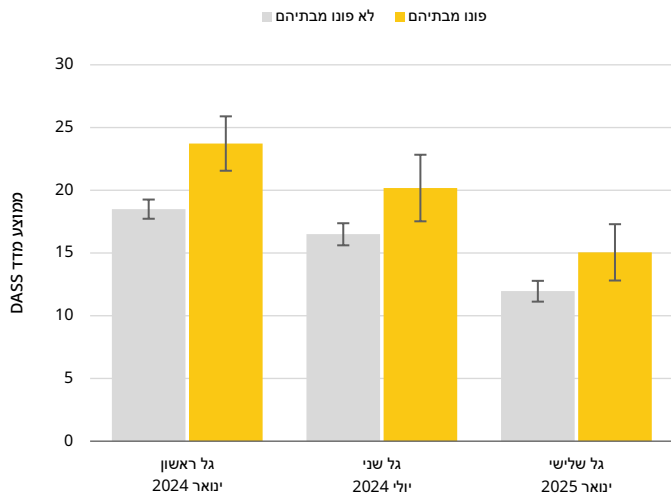
בתרשים מוצגים תסמיני מצוקה נפשית (דיכאון, חרדה וסטres) של הורים לילדים בגיל הרך לפי רמת החשיפה שלהם למלחמה (גבוהה לעומת נמוכה) לאורך שלושת גלי הסקר. מהנתונים עולה כי הורים שנחשפו בעוצמה גבוהה למלחמה חווים תסמינים נפשיים ברמה גבוהה יותר מזו של הורים שנחשפו לה בעוצמה נמוכה. מדובר בפער מובהק שנשמר לאורך זמן.

עם זאת, ככל שחולף הזמן ניתן לראות ירידה הדרגתית בעוצמת התסמינים, כנראה בשל הסתגלות אישית, התחזקות מנגנוני ההתמודדות ומתן תמיכה ראשונית למשפחות. ואולם למרות מגמת השיפור בתסמינים, בקרב ההורים שנחשפו למלחמה ותוצאותיה בעוצמה גבוהה נותרו רמות מצוקה גבוהות יותר באופן מובהק גם בגל השלישי. לפיכך, ייתכן שיש מקום לשקול מתן מענה מתמשך לאוכלוסייה זו, בהתאם לצרכים שימשיכו להתגלות בשטח.

הערות: לפי דיווחי ההורים בסקר. הקווים האנכיים בראשי העמודות מייצגים רווח בר-סמך של 95%.
מקור: צוות הגיל הרך, מרכז טאוב | נתונים: סקר האורך של היוזמה לחקר הגיל הרך

הורים שפונו מבתיהם סובלים מקשיים נפשיים רבים יותר – גם לאורך זמן

ממוצע תסמיני דיכאון, חרדה וסטריס בקרב הורים לילדים בגיל הרך
לפי פינוי ממקום המגורים בעקבות המלחמה

הערות: לפי דיווחי ההורים בסקר. הקווים האנכיים בראשי העמודות מייצגים רווח בר-סמך של 95%.
מקור: צוות הגיל הרך, מרכז טאוב | נתונים: סקר האורך של היוזמה לחקר הגיל הרך

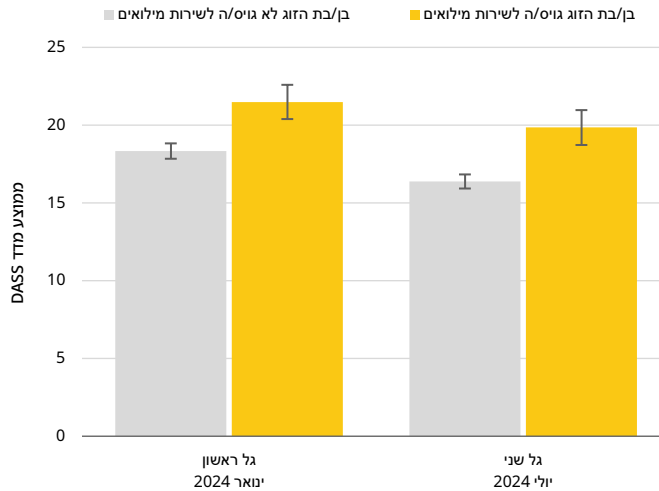
התרשים מציג את רמות הדיכאון, החרדה והסטריס שעליהן דיווחו בשלושת גלי הסקר הורים שפונו מבתיהם והורים שלא פונו. מהנתונים עולה כי הורים שפונו מבתיהם מדווחים בעקביות על רמות מצוקה נפשית גבוהות יותר מאלה שעליהן מדווחים הורים שלא פונו. עם זאת, בשתי הקבוצות ניכרת ירידה הדרגתית במצוקה לאורך הזמן – שיפור שעשוי להעיד על פיתוח חוסן גם בקרב הורים מפונים, או שהוא נובע מחזרתם של חלק מהמפונים לבתיהם. ואולם הפער בין הקבוצות נותר מובהק גם בחלוף שנה ($p < 0.05$); הורים שפונו מבתיהם דיווחו על תסמינים חמורים יותר של דיכאון, חרדה וסטריס, והדבר מעיד על קשר שלילי מתמשך בין הפינוי מהבית ובין רווחתם הנפשית של ההורים.

הורים שבני זוגם שירתו במילואים מדווחים על רמות גבוהות יותר של מצוקה נפשית

ממוצע תסמיני דיכאון, חרדה וסטres

בקרב הורים לילדים בגיל הרך

לפי שירות מילואים של בן או בת הזוג, ינואר ויולי 2024

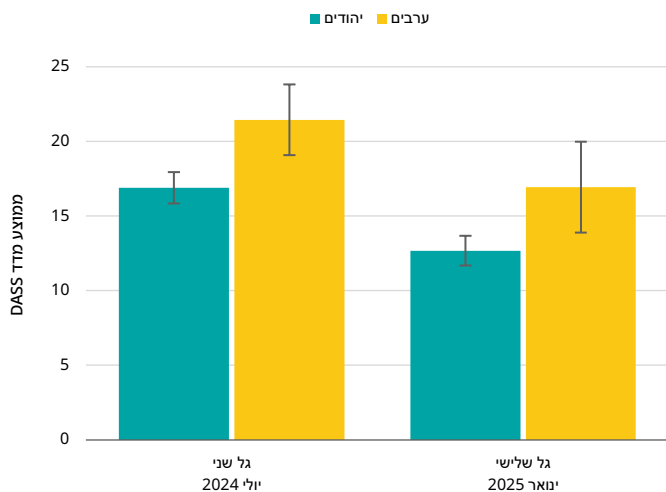

שירות מילואים של בן או בת הזוג יכול להיות מקור משמעותי של סטרס להורים לילדים צעירים, בייחוד במצבי חירום כמו מלחמה. התרשים מתאר את הקשיים הרגשיים של הורים לילדים בגיל הרך בשני הגלים הראשונים של הסקר, בחלוקה לפי הורים שבן או בת הזוג שלהם גויסו לשירות מילואים והורים שבני זוגם לא גויסו. מהנתונים עולה כי הורים שבני זוגם גויסו לשירות מילואים מאז תחילת המלחמה דיווחו גם בגל הראשון וגם כעבור חצי שנה על קשיים רגשיים רבים יותר מכפי שדיווחו הורים שבני זוגם שלהם לא גויסו. ההבדל היה מובהק סטטיסטית הן בגל הראשון והן בגל השני, מה שמעיד על כך ששירות מילואים קשור לרמות גבוהות יותר של תסמיני דיכאון, חרדה וסטres אצל בן או בת הזוג שנשארים בבית.

הערות: לפי דיווחי ההורים בסקר. הקווים האנכיים בראשי העמודות מייצגים רווח בר-סמך של 95%. מקור: צוות הגיל הרך, מרכז טאוב | נתונים: סקר האורך של היוזמה לחקר הגיל הרך

הורים לילדים בגיל הרך בחברה הערבית סובלים יותר מתסמיני דיכאון, חרדה וסטres בהשוואה להורים יהודים - גם לאורך זמן

ממוצע תסמיני דיכאון, חרדה וסטres
בקרב הורים לילדים בגיל הרך
לפי לאום, יולי 2024 וינואר 2025

כדי להבין את הדינמיקה השונה של מצוקה נפשית בין קבוצות לאום שונות, נבחנו תסמיני דיכאון, חרדה וסטres בקרב הורים יהודים וערבים, בשני מועדים: יולי 2024 וינואר 2025. הנתונים מצביעים על פערים עקביים ומשמעותיים: הורים ערבים דיווחו בממוצע על רמות גבוהות יותר של תסמינים נפשיים לעומת הורים יהודים. אף כי בשתי הקבוצות נרשמה ירידה בעוצמת התסמינים לאורך חצי שנה, הפערים בין הקבוצות נותרו מובהקים סטטיסטית ($p = 0.00$). עם זאת, אפשר שהממצאים אינם משקפים רק את השפעת המלחמה על המצב הנפשי של הורים, אלא גם את תנאי החיים השונים של שתי הקבוצות; ריבוי מעשי הרצח בחברה הערבית, תנודות בתעסוקה ותחושות הדרה ואי-ביטחון עשויים להסביר את המצוקה הנפשית הגדולה במיוחד בקרב הורים ערבים.

הערות: לפי דיווחי ההורים בסקר. הקווים האנכיים בראשי העמודות מייצגים רווח בר-סמך של 95%. מקור: צוות הגיל הרך, מרכז טאוב | נתונים: סקר האורך של היוזמה לחקר הגיל הרך

הורים מפונים והורים שבני זוגם שירתו במילואים בתחילת המלחמה העידו על שינוי לרעה בתפקוד היום-יומי

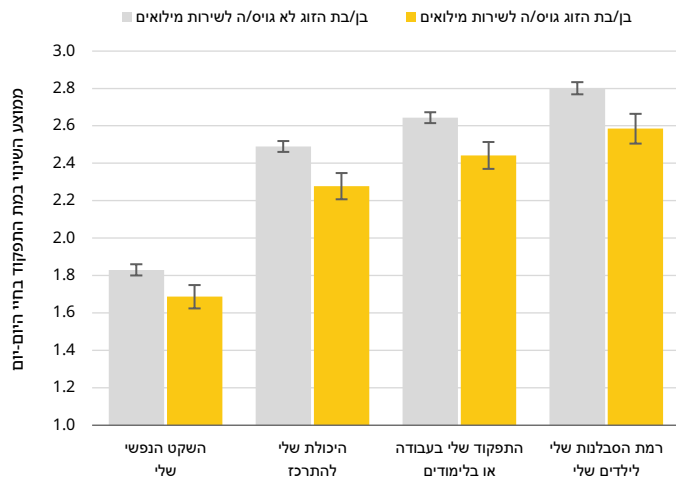
הורים שבן או בת הזוג שלהם שירתו במילואים בהשוואה להורים שבני זוגם לא גויסו. ההבדל שנמצא בין שתי הקבוצות בכל אחד מהממדים מובהק סטטיסטית ($p \leq 0.05$).

ממצאים אלו מדגישים את הקשר השלילי בין פינוי ממקום המגורים ושירות מילואים של בני הזוג ובין התפקוד היום-יומי של ההורים. ועוד הם מדגישים, כי הפינוי ושירות המילואים פוגעים לא רק ברווחה הנפשית של ההורים, אלא גם ביכולת התפקוד שלהם בבית ובעבודה. ירידה בתפקוד בתחומים כמו סבלנות לילדים ויכולת ריכוז מצביעה על הרעה אפשרית באיכות החיים של ההורה ועל ירידה ביכולתו לנהל את חיי היום-יום בצורה אפקטיבית, והיא עשויה להשפיע על התקשורת במשפחה.

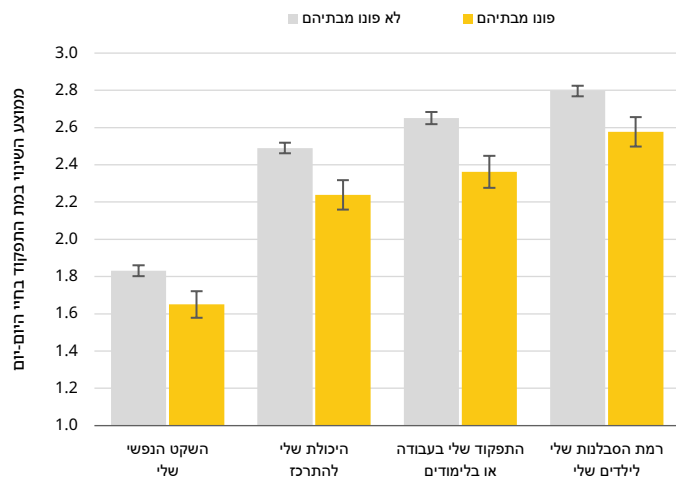
ההורים בסקר התבקשו להעריך אם תפקודם בתחומים שונים השתנה לטובה או לרעה – בעבודה או בלימודים, בסבלנות כלפי ילדיהם, ביכולת להתרכז ובתחושת השקט הנפשי – בהשוואה למצבם לפני פרוץ המלחמה. הדירוג נע בין 1 ("הרבה פחות טוב") ל-5 ("הרבה יותר טוב"). הציון 3 משקף הערכה עצמית של ההורים שלא חל שינוי בתפקודם.

התרשימים מראים כי הורים שפוננו מבתיהם בעקבות המלחמה והורים שבן או בת הזוג שלהם גויסו לשירות מילואים פעיל עם פרוץ המלחמה, דיווחו שלושה חודשים אחרי פרוץ המלחמה (ינואר 2024) על ירידה ניכרת בתפקוד בכל ארבעת התחומים שנבדקו. נמצא כי ממוצע התפקוד של הורים מפונים נמוך באופן מובהק מזה של הורים שלא פונו, וכך גם של

ממוצע השינוי ברמת התפקוד בחיי היום-יום בקרב הורים לילדים בגיל הרך לפי שירות מילואים של בן או בת הזוג, ינואר 2024

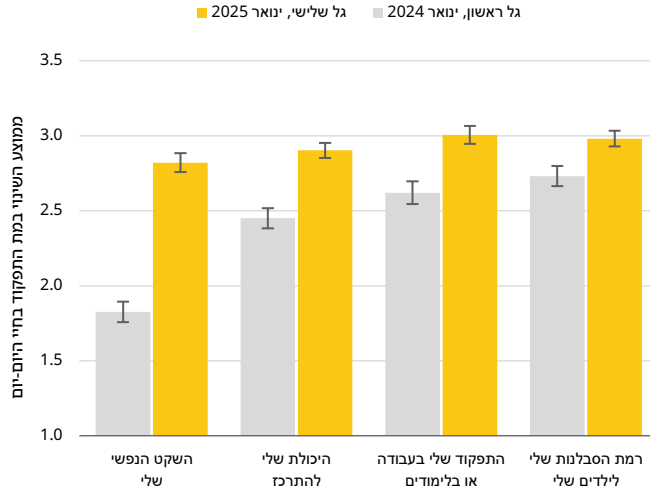
ממוצע השינוי ברמת התפקוד בחיי היום-יום בקרב הורים לילדים בגיל הרך לפי פינוי ממקום המגורים בעקבות המלחמה, ינואר 2024

הערות: לפי דיווחי ההורים בסקר. הקווים האנכיים בראשי העמודות מייצגים רווח בר-סמך של 95% | מקור: צוות הגיל הרך, מרכז טאוב | נתונים: סקר האורך של היוזמה לחקר הגיל הרך

התפקוד היום-יומי של ההורים נפגע באופן ניכר בתחילת המלחמה – אך התייצב כעבור שנה

ממוצע השינוי ברמת התפקוד בחיי היום-יום בקרב הורים לילדים בגיל הרך
ינואר 2024 וינואר 2025

בינואר 2024, כשלושה חודשים לאחר תחילת המלחמה, דיווחו רבים מההורים על הרעה בתפקודם לעומת התקופה שלפני 7 באוקטובר. הפגיעה הבולטת ביותר נרשמה בשקט הנפשי (ממוצע של 1.82), ובתחומים כמו תפקוד בעבודה ובלימודים, סבלנות כלפי הילדים ויכולת הריכוז נרשמה ירידה מתונה יותר (ממוצע של 2.60). כלומר, הייתה פגיעה בתפקוד היום-יומי, אך לרוב היא לא הייתה קיצונית.

שנה לאחר מכן, בינואר 2025, התבקשו ההורים להשוות את מצבם בעת המענה לשאלון לתפקודם חודש קודם לכן. הפעם הצטיירה תמונה שונה: רוב ההורים דיווחו על יציבות, כאשר הממוצע הכללי עמד על 2.90 – נתון המעיד על כך שהתפקוד לא השתפר משמעותית, אך גם לא המשיך להידרדר.

ככלל, הממצאים מעידים ככל הנראה על תהליך של הסתגלות לשגרה, גם אם היא שגרת מלחמה. חשוב לציין, כי אמנם גרף זה מעיד על כך שרמת התפקוד של ההורים לא המשיכה להידרדר שנה אחרי פרוץ המלחמה, אך אין זה אומר כי היא השתפרה.

הערות: לפי דיווחי ההורים בסקר. הקווים האנכיים בראשי העמודות מייצגים רווח בר-סמך של 95%. מקור: צוות הגיל הרך, מרכז טאוב | נתונים: סקר האורך של היוזמה לחקר הגיל הרך

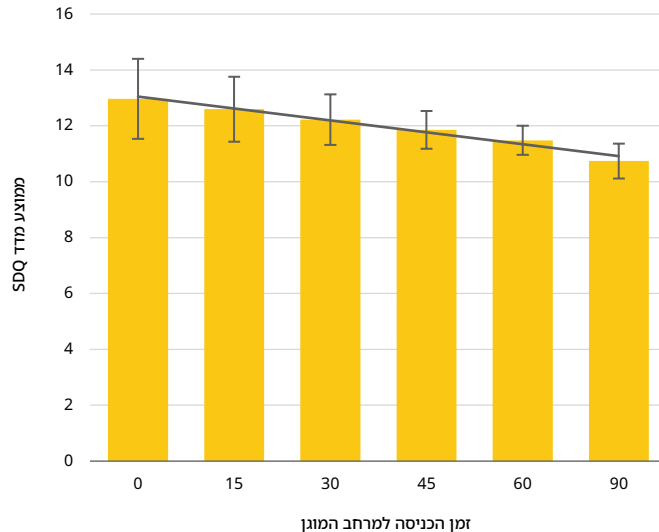

הקשיים הרגשיים וההתנהגותיים של הילדים

ככל שזמן הכניסה למרחב המוגן קצר יותר – ילדים חווים יותר קשיים רגשיים והתנהגותיים

ממוצע קשיים רגשיים והתנהגותיים בקרב ילדים בגיל הרך
לפי זמן הכניסה למרחב המוגן, ינואר 2024

הערות: לפי דיווחי ההורים בסקר. הקווים האנכיים בראשי העמודות מייצגים רווח בר-סמך של 95%.
מקור: צוות הגיל הרך, מרכז טאוב | נתונים: סקר האורך של היוזמה לחקר הגיל הרך

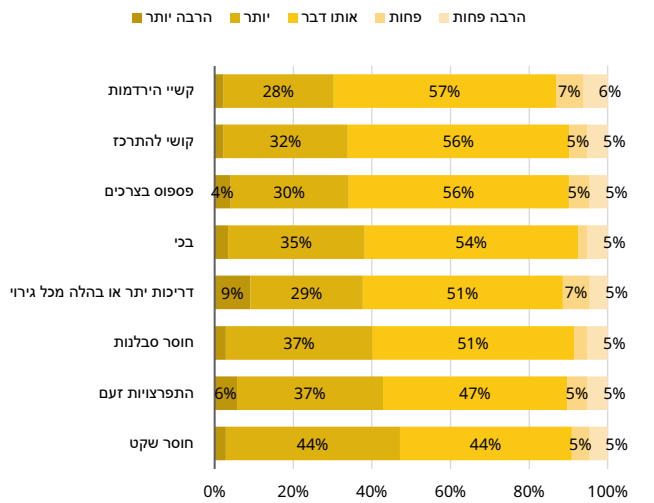
גם זמן הכניסה למרחב מוגן קשור לרמת הקשיים הרגשיים וההתנהגותיים שחוו ילדים סמוך לפרוץ המלחמה. בתרשים מוצגים הממוצעים החזויים של מדד הקשיים SDQ לפי זמן הכניסה למרחב מוגן. נמצא כי ככל שמשך הזמן העומד לרשות המשפחה כדי להגיע למרחב מוגן ארוך יותר – כך מדווחים ההורים על פחות קשיים אצל ילדיהם. ממצא זה מבוסס על מודל רגרסיה ליניארית, תוך פיקוח על משתנים סוציו-דמוגרפיים: השכלת ההורה, מגדר הילד, גיל הילד, הכנסת המשפחה, מספר הילדים במשפחה ופינוי ממקום המגורים.

מן הממצאים עולה שילדים החיים באזורים המאופיינים בחשיפה גבוהה למצב הביטחוני, המתבטאת בזמן כניסה קצר למרחב מוגן, חווים קשיים רגשיים והתנהגותיים רבים יותר. מעניין לציין כי גם כשהירי התפשט לאזורים מרוחקים מהגבול, כמו גוש דן וירושלים – שבהם זמן הכניסה למרחב מוגן הוא 90 שניות – ילדים חווים פחות קשיים מילדים החיים באזורים שבהם זמן התגובה קצר יותר.

ממצאים אלו מדגישים את ההשפעה של החיים תחת איום ביטחוני מתמשך על רווחתם הנפשית של ילדים בגיל הרך והוריהם ואת הצורך לספק מענה ותמיכה פסיכולוגית למשפחות באזורים הסמוכים לגבול.

מנהלות מעונות יום לילדים עד גיל 3 מדווחות על ריבוי קשיים של ילדים בזמן המלחמה

שיעור השינוי בשכיחותם של קשיים שונים בקרב ילדים בגילי לידה על 3 מאז פרוץ המלחמה

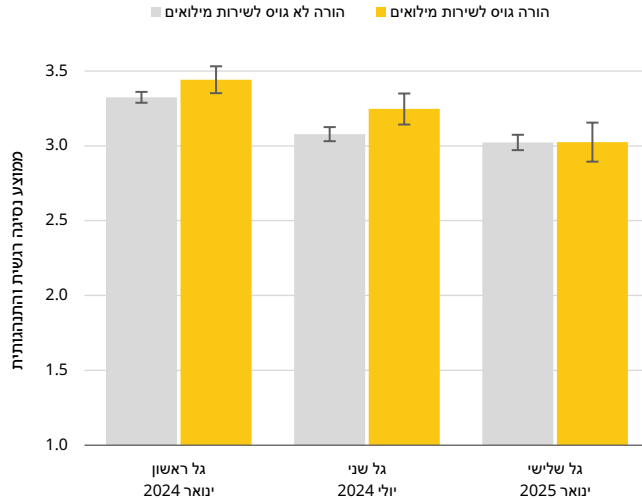
הערה: לפי דיווחי המנהלות בסקר.

מקור: כרמל בלנק, מרכז טאוב | נתונים: סקר צוותי חינוך במעונות ובגנים, ינואר 2024

בינואר 2024 ערך מרכז טאוב סקר נוסף – בקרב גנות, מדריכות חינוכיות, מטפלות-מחנכות במעונות ובגנים ומנהלות של מסגרות חינוך לגיל הרך (עמ' 14–15 לעיל). במסגרת הסקר נשאלו מנהלות של מעונות יום לילדים בגילי לידה עד 3 בפריסה ארצית על מגוון קשיים והתנהגויות של ילדים מאז פרוץ המלחמה – כגון בכי, "פספוס" צרכים או חוסר שקט – והתבקשו להעריך אם תדירות התופעות השתנתה ביחס לתקופה שקדמה לה. מהממצאים עולה כי קשיים אלו נעשו שכיחים יותר בקרב ילדים בגיל הרך. כמחצית מהמנהלות דיווחו על עלייה בשכיחות תחושת חוסר שקט, ויותר מ-40% ציינו עלייה בתופעות של חוסר סבלנות, התפרצויות זעם ודריכות יתר או בהלה מגירויים סביבתיים. למעלה מרבע מהמנהלות דיווחו גם על עלייה בקשיי הירדמות וב"פספוס" צרכים. נראה כי המלחמה העצימה את האתגרים ההתפתחותיים השגרתיים של ילדים בגיל הרך, והדבר בא לידי ביטוי גם במעונות – המסגרת שבה הם שוהים מרבית שעות היום.

ילדים שהוריהם גויסו לשירות מילואים חוו נסיגה רגשית והתנהגותית גדולה יותר בתחילת המלחמה

ממוצע נסיגה רגשית והתנהגותית בקרב ילדים בגיל הרך לפי שירות המילואים של אחד מהוריהם, ינואר 2024-ינואר 2025

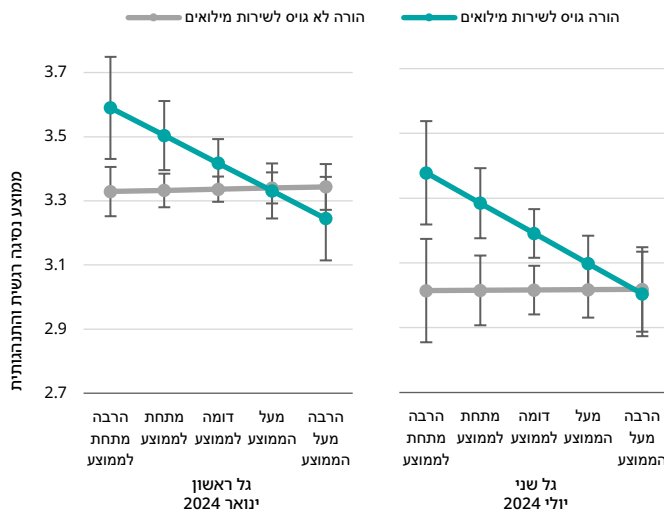
הערות: לפי דיווחי ההורים בסקר. הקווים האנכיים בראשי העמודות מייצגים רווח בר-סמך של 95%. מקור: צוות הגיל הרך, מרכז טאוב | נתונים: סקר האורך של היוזמה לחקר הגיל הרך

תרשים זה מציג את ההבדלים ברמת הנסיגה הרגשית והתנהגותית בין ילדים שאחד מהוריהם היה בשירות מילואים מאז תחילת המלחמה ועד מועד הסקר ובין ילדים שהוריהם לא גויסו למילואים, לאורך שלושת גלי הסקר. הנסיגה הרגשית והתנהגותית של הילדים נמדדה באמצעות דיווחי ההורים על מצבם של הילדים בעת הסקר בהשוואה למצבם שלושה חודשים קודם לכן, וכללה תופעות כמו פחד מרעשי פתע, התפרצויות זעם או קושי להירדם. מדד זה נע בין 1 ל-5, כאשר 1 מסמן "הרבה פחות" ו-5 מסמן "הרבה יותר". בינואר וביולי 2024 נמצא כי ילדים שאחד מהוריהם גויס למילואים חוו, בממוצע, נסיגה רגשית והתנהגותית חמורה יותר בהשוואה לילדים שהוריהם לא גויסו – והבדלים אלו היו מובהקים סטטיסטית.

עם זאת, בגל הסקר השלישי, שנערך בינואר 2025 – למעלה משנה לאחר פרוץ המלחמה – רמת הנסיגה הרגשית בקרב כלל הילדים ירדה, והפער בין הקבוצות נעלם. ממצא זה עשוי להעיד על תהליך הסתגלות של הילדים למצב החירום המתמשך. חשוב לציין עוד כי שירות המילואים נמדד לכל אורך המלחמה, ושיעורי הגיוס למילואים היו גבוהים יותר בתחילתה. ייתכן כי בינואר 2024 נמדדו קשיי הילדים כשההורה שלהם עדיין היה במילואים או נעדר מהבית כמעט עד מועד הסקר, ואילו בינואר 2025 נכללו במדידה גם ילדים שההורה שלהם חזר ממילואים למעלה משנה לפני כן, והפערים ביניהם ובין מי שהוריהם לא שירתו כלל במילואים היטשטשו.

ילדים שאחד מהוריהם שירת במילואים חוו נסיגה רגשית והתנהגותית חמורה יותר – בעיקר במשפחות מעוטות הכנסה

ממוצע נסיגה רגשית והתנהגותית בקרב ילדים בגיל הרך
לפי המצב הכלכלי של משק הבית ושירות מילואים של אחד מהוריהם, ינואר 2024 ויולי 2024

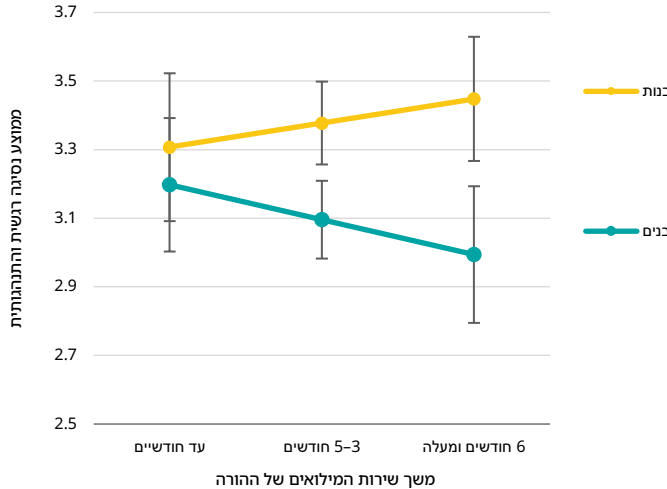

התרשימים מציגים את הקשר בין מידת הנסיגה הרגשית וההתנהגותית של ילדים לבין רמת ההכנסה של המשפחה, בהבחנה בין ילדים שהוריהם שירתו במילואים לילדים שהוריהם לא שירתו. נראה כי אצל ילדים ממשפחות מעוטות הכנסה שהוריהם גויסו לשירות מילואים הנסיגה הרגשית משמעותית יותר מאשר אצל ילדים ממשפחות דומות שהוריהם לא גויסו. ככל שעולים במדרג ההכנסה, הפער בין ילדי המגויסים למילואים ובין ילדיהם של מי שלא גויסו מצטמצם, ואצל המשפחות בעלות ההכנסה הגבוהה ביותר הוא כמעט נעלם ואף מתהפך. כמו כן, בין ינואר ליולי 2024 חלה ירידה ברמת הנסיגה הרגשית בכל קבוצות ההכנסה – אך היא הייתה בולטת יותר בקרב ילדים שהוריהם לא שירתו במילואים, כך שהפער בין שתי הקבוצות הלך וגדל בעיקר בקרב משפחות שהכנסתן נמוכה. הממצאים מלמדים כי למשאבים כלכליים יש אפקט מגן: משפחות בעלות הכנסה גבוהה מצליחות למתן את ההשפעה השלילית של היעדרות ההורה על רווחת הילד, ואילו משפחות שהכנסתן נמוכה חשופות ביתר שאת להשפעה שלילית זו, גם לאורך זמן. ייתכן שלמשפחות אלו יש פחות משאבים להתמודד עם השפעות המלחמה, דבר שעלול להחמיר את המצב הרגשי וההתנהגותי של הילדים.

הערות: לפי דיווחי ההורים בסקר. הקווים האנכיים בתרשים מייצגים רווח בר-סמך של 95%. מקור: צוות הגיל הרך, מרכז טאוב | נתונים: סקר האורך של היוזמה לחקר הגיל הרך

בנות חוות נסיגה רגשית והתנהגותית רבה יותר מבנים בעקבות היעדרות ממושכת של הורה בשל שירות מילואים

ממוצע נסיגה רגשית והתנהגותית בקרב ילדים בגיל הרך
לפי משך שירות המילואים של אחד ההורים ומגדר הילד/ה, יולי 2024

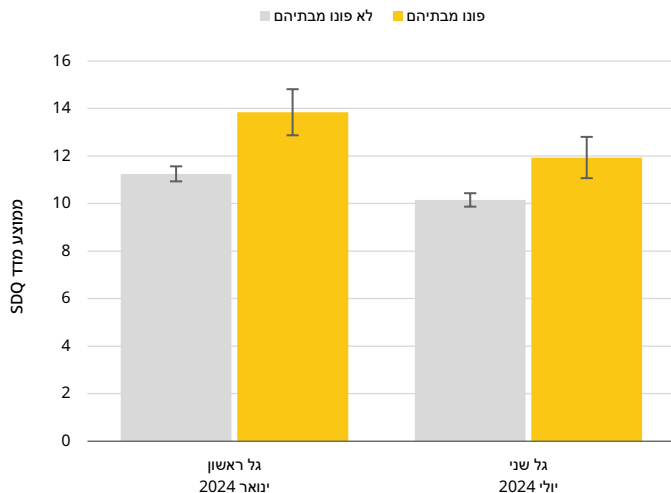
התרשים מתאר את ממוצע הנסיגה הרגשית וההתנהגותית של ילדים לפי משך שירות המילואים של ההורה ובחלוקה לבנים ובנות. נראה כי ההבדלים בתוך קבוצות המגדר, כלומר בנות לעומת עצמן או בנים לעומת עצמן, אינם מובהקים סטטיסטית. למשל, לא נמצאו הבדלים משמעותיים בין בנות שאחד מהוריהן בשירות מילואים קצר או ממושך, וכך גם בקרב בנים. עם זאת, בהשוואה בין בנים לבנות עולה כי בקרב ילדים להורים ששירתו שירות מילואים ממושך, בנות חוו בממוצע קשיים רגשיים והתנהגותיים רבים יותר מבנים. חשוב לציין כי לממצאים אלו הגענו בפיקוח על משתנים נוספים כמו גיל הילד/ה, השכלת ההורים, הכנסת המשפחה, המצב המשפחתי וגודל המשפחה.

ממצא זה עשוי להעיד על רגישות מוגברת של בנות להיעדרות ממושכת של הורה עקב שירות מילואים, ומדגיש את הצורך בתמיכה רגשית מותאמת עבורן במצבים כאלה.

הערות: לפי דיווחי ההורים בסקר. הקווים האנכיים בתרשים מייצגים רווח בר-סמך של 95%. מקור: צוות הגיל הרך, מרכז טאוב | נתונים: סקר האורך של היוזמה לחקר הגיל הרך

כמו הוריהם, ילדים שפוננו מבתיהם חווים קשיים רגשיים רבים יותר – גם לאורך זמן

ממוצע קשיים רגשיים והתנהגותיים בקרב ילדים ביל הרך
לפי פינוי ממקום המגורים בעקבות המלחמה, ינואר ויולי 2024

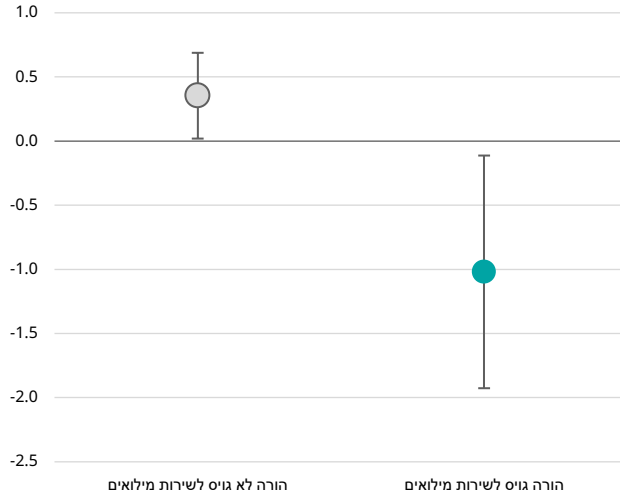

פינוי ממקום המגורים במהלך המלחמה עלול להשפיע גם על רוחות הילדים. תרשים זה מתאר את הקשר בין פינוי ממקום המגורים בעקבות המלחמה ובין רמת הקשיים הרגשיים וההתנהגותיים של ילדים, כפי שנמדדו באמצעות מדד SDQ. כצפוי, ובהתאם לממצאים שנצפו בקרב ההורים, ילדים שפוננו ממקום מגוריהם בעקבות המלחמה חוו קשיים רגשיים והתנהגותיים חמורים יותר מילדים שלא פונו. אמנם בין ינואר 2024 ליולי 2024 נצפתה ירידה מובהקת ברמת הקשיים של כלל הילדים, אך ההבדלים בין ילדים שפוננו לבין ילדים שלא פונו נשמרו, והם מדגישים את הקושי שבפינוי.

הערות: לפי דיווחי ההורים בסקר. הקווים האנכיים בראשי העמודות מייצגים רווח בר-סמך של 95%.
מקור: צוות הגיל הרך, מרכז טאוב | נתונים: סקר האורך של היוזמה לחקר הגיל הרך

ירידה ברמת המוכנות לבית הספר בקרב ילדים להורים ששירתו במילואים

רמת המוכנות הממוצעת לבית הספר בקרב ילדים בני 4-6 לפי שירות המילואים של אחד מהוריהם, ינואר 2024

הערות: לפי דיווחי ההורים בסקר. הקווים האנכיים בתרשים מייצגים רווח בר-סמך של 95%. מקור: צוות הגיל הרך, מרכז טאוב | נתונים: סקר האורך של היוזמה לחקר הגיל הרך

התרשים מציג את רמת המוכנות של ילדים בגיל הרך לבית הספר בהתאם לשירות המילואים של הוריהם לאחר פרוץ המלחמה, כפי שעלתה מדיווחי ההורים בגל הראשון של הסקר. הממצאים מראים כי ילדים שהוריהם גויסו למילואים בתקופה זו מדורגים ברמת מוכנות נמוכה יותר מרמתם של ילדים שהוריהם לא שירתו במילואים. חשוב להדגיש כי ממצא זה התקבל לאחר פיקוח על מגוון רחב של משתנים דמוגרפיים, משפחתיים ורגשיים – ובהם גיל ומגדר הילד/ה, רמת ההכנסה של המשפחה, השכלת ההורים, המצב המשפחתי, גודל המשפחה, המצב הרגשי של ההורה שנשאר בבית והרווחה הרגשית של הילד. תוצאה זו עשויה לשקף את ההשלכות של היעדרות הורה מהבית בתקופת חירום, ואת הקשיים הנלווים לכך עבור ילדים צעירים, דווקא בשלב משמעותי של היערכות למעבר למסגרות חינוכיות פורמליות.

חלופות מדיניות

מן הממצאים שהוצגו בחוברת זו עולה שנזקי המלחמה אינם פוסחים על ילדי הגיל הרך (לידה עד 6). ילדים צעירים בישראל נאלצו להתפנות מביתם, חוו היעדרות של אחד מהוריהם בשל גיוס לשירות מילואים, או שמישהו ממשפחתם הגרעינית נפגע פיזית או נפשית במלחמה. שיעור לא מבוטל מהילדים והוריהם חוו אזהקות וירי טילים, ושגרת היום-יום שלהם נפגעה עקב סגירת מוסדות החינוך לפרקי זמן ממושכים ובשל ויתור על טיפולי שגרה שילדים זקוקים להם. פגיעה בהכנסת המשפחה בשל המלחמה השפיעה עליהם גם היא. בנסיבות אלו אין פלא ששיעור ניכר מילדי הגיל הרך מראים סימני מצוקה ובעיות רגשיות והתנהגותיות שונות, וששיעור ניכר מההורים סובלים מתסמיני דיכאון, חרדה וסטres.

סביר להניח שגם ילדים מבוגרים יותר סובלים מהשלכות שליליות לא מעטות שלא נבחנו במחקר זה, אך חשוב לזכור שהילדים הצעירים ביותר נמצאים כעת בשלבים קריטיים של התפתחותם הרגשית והקוגניטיבית, וכל פגיעה בהם בשלב התפתחותי חשוב זה עלולה להתעצם בהמשך החיים ולהעמיק את הפערים החברתיים בישראל. לנוכח הממצאים שתוארו לעיל, ולנוכח החשש שלפגיעה בילדים בגיל הרך יהיו השלכות חמורות ארוכות טווח, חשוב לחזק את מערך המענים הניתנים להם בתקופה זו כמפורט להלן.

■ **שמירה על רצף הפעילות החינוכית.** בעקבות סגירת מוסדות החינוך בתחילת המלחמה ניכרה עלייה בשכיחות הקשיים ההתנהגותיים והרגשיים אצל ילדים, בייחוד במקומות שבהם נסגרו המסגרות לזמן רב. יש להבטיח את המשך הפעילות החינוכית גם בתקופות חירום, ובמידת הצורך להפעיל תוכניות חינוך חלופיות כדי למזער את הפגיעה בילדים.

- **תמיכה במשפחות מפונות.** משפחות שפוננו מבתיהן חוו קשיים רגשיים ממושכים יותר. יש להפעיל מערכי תמיכה רגשית לאורך זמן, בעיקר לתמיכה במשפחות שלא התפנו כחלק מקהילת מפונים. חשוב להקצות משאבים לאיתור מוקדם של קשיים רגשיים והתנהגותיים, בייחוד בקרב ילדים עד גיל 6 שנמצאים במלונות וביישובים שקלטו משפחות מפונות יחידות שלא היו חלק מקבוצה.
- **תמיכה במשפחות של אנשי מילואים.** הורים ששירות המילואים של בני זוגם נמשך זמן רב סבלו מקשיים רגשיים, ואלו השפיעו גם על ילדיהם. יש להקים מערכי תמיכה מותאמים למשפחות אלו ולהפנות תשומת לב מיוחדת לאלה שיש בהן ילדים בגיל הרך ולא להסתכן נמוכה יחסית.
- **הדרכה והכשרה של הצוותים במעונות היום.** במאי 2023 הושקה תוכנית החומש לחינוך וטיפול בגיל הרך, שנועדה לשפר את איכות החינוך במסגרות החינוך לגיל הרך באמצעות הגדלת היקף שעות ההדרכה לצוותים והרחבת מערך ההכשרה למטפלות-מחנכות. חרף הצורך בהמשך ובהרחבה של מהלך זה, במסגרת הגזרות הכלכליות בעקבות המלחמה קוצץ רוב התקציב שיועד להרחבת ההכשרות וההדרכות במעונות היום. נוכח הממצאים שהוצגו בחוברת זו, יש להניח כי תוכניות אלו חשובות במיוחד בזמן המלחמה, ולכן יש לוודא שכל הצוותים במעונות ברחבי הארץ מקבלים הדרכה וכלים להתמודד עם קשיים רגשיים והתנהגותיים אצל ילדים בתקופה זו.
- **תמיכה מותאמת לאוכלוסייה הערבית.** הורים ערבים חוו תסמיני דיכאון, חרדה וסטres ברמות גבוהות יותר מהורים יהודים, וגם הפגיעה הכלכלית שספגו הייתה חמורה יותר. להקלת הקשיים הייחודיים של האוכלוסייה הערבית יש לתכנן עבורה תוכניות ייעודיות לסיוע כלכלי ולתמיכה פסיכולוגית ולהבטיח שוויון במענים הניתנים להם.

דירקטוריון

יושבת ראש: אל"מ (במיל") מירי איזין

ג'ון דויסון (סגן יו"ר בתחום התקציבים), מייקל פ' לוסטיג (סגן יו"ר בתחום תכנון ופיתוח משאבים), דניס קרלטון (סגן יו"ר בתחום ממשל תאגידי ומינהלה), הלן אבלס, ג'ים אנג'ל, פני בלומנשטיין, ג'וזף גיטלר, אלן גיל, ענת גפני, אלן מ' הלר, אריאל זוואנג, מייקל סאקסון, אנני סנדלר, מרתה פרידמן, דייוויד קולמן

אספה כללית

יושב ראש: ג'ים אנג'ל

הלן אבלס, מירי איזין, פני בלומנשטיין, אמיר הלוי, אלן מ' הלר, אריאל זוואנג, סטיבן טאוב, סטיבן ליברמן, מייקל סאקסון, מארק סיססקי, אנני סנדלר, צבי פיין, סטנלי רבין

מועצה בין-לאומית מיעצת

דייוויד אוטור (MIT), סטיוארט אייזנשטט (קובינגטון ובורלינג), האן אנצינגר (אוניברסיטת ארסמוס), הנרי ג'יי ארון (ברוקינגס), מריו י' בלכר (פורו פאייס), אדוארד גלייזר (אוניברסיטת הרוורד), אדם גמראן (קרן ויליאם ט' גרנט), פיטר ס' הלר (ויליאמס קולג'), אריק הניושק (אוניברסיטת סטנפורד), ג'יימס ג'יי הקמן (אוניברסיטת שיקגו), ברטון א' וייסברוד (אוניברסיטת נורת'וסטרן), רוברט לייטן (ברוקינגס), אהרן צ'חנובר (הטכניון)

סגל המרכז

נשיא: אבי וייס | מנכ"ל: ניר קידר | סמנכ"לית שותפויות אסטרטגיות: מיכל בן דב | מנהלת כספים, הון אנושי ושיווק: מירה גולן |

מנהל המחקר וראש תחום הדמוגרפיה: אלכס וינרב

אורי אוברמן (עוזר מחקר), חדוה אלמכיאס (מנהלת תחום כספים, תפעול ודיגיטל), גיל אפשטיין (חוקר ראשי), רחל ארזי (חוקרת אורחת), חיים בלייך (חוקר), כרמל בלנק (חוקרת בכירה), נחום בלס (חוקר ראשי וראש תוכנית מדיניות החינוך), שביט בן-פורת (חוקרת), בנימין בנטל (חוקר ראשי וראש תוכנית מדיניות הכלכלה), דודו ברזני (אחראי תחזוקה), אופיר גונן (עוזרת מחקר ורכזת תחום דאטה), ג'וני גל (חוקר ראשי וראש תוכנית מדיניות הרווחה), מיכאל דבאוי (חוקר), נדב דוידוביץ' (חוקר) ראשי וראש תוכנית מדיניות הבריאות), דני ויינשטיין (רכזת שותפויות אסטרטגיות), עדי טרביה (עוזר מחקר), יעל יבין (חוקרת), נתן לב (חוקר אורח), חן לוי (מנהלת שיווק וסושיאל), חן משיח (דוברת), יעל נבון (חוקרת בכירה), שרית סילברמן (חוקרת בכירה), אור סימן טוב (חוקר), דינה פרידמן (סגנית מנהלת שותפויות אסטרטגיות), איילת קמאי (מנהלת הפרסומים), נגה רוזין (רכזת פרויקטים, תפעול, הון אנושי ושיווק), אלה רוזנקוביץ' (רכזת קשרי ממשל ומעקב אימפקט), לביב שאמי (חוקר בכיר), יוסי שביט (חוקר ראשי וראש יוזמת מרכז טאוב לחקר ההתפתחות ואי השוויון בגיל הרך), מאיה שדה (חוקרת בכירה וראשת היוזמה למחקר ומדיניות סביבה ובריאות), דנה שי (חוקרת), קיריל שרברמן (חוקר), לורה שרייבר (רכזת פרסומים בכירה)

מנהלים לשעבר: ישראל כ"ץ ז"ל, יעקב קופ ז"ל, דן בן-דוד, סוזי פת בנבנישתי

חברי תוכניות המדיניות

בריאות

נדב דוידוביץ' (יו"ר), אורי אבירם, אלכסנדר (אליק) אבירם, דורית אדלר, מאיר אורן, אשר אלחיאני, מירי אנדבלד, ליאון אפשטיין, ענת ארבל-שמיר, אורנה בלונדהיים, רן בליצר, רועי בן משה, גבי בן נון, שי בריל, יצחק ברלוביץ, עדי ברנדר, שלמה ברנון, בשארה בשארת, נחלה בשרה, יגאל גינת, רוני גמזו, איתמר גרוטו, דן גרינברג, טל דובב, קרן דופלט, יונתן הלוי, ערן הלפרן, מייקל הרטל, לאה ופנר, דן זלצר, סלמאן זרקא, מוחמד חטיב, דוד חניץ, איתן חי-עם, אביעד טור-סיני, אורית יעקבסון, אבי ישראלי, שירה כסלו, מאיה לוונטר-רוברטס, ברוך לוי, שלמה מור-יוסף, יעקב מנצ'ל, עדי ניב-יגודה, ורדה סוסקולני, חיים סילבר, ברוך עובדיה, שני פאלוך שמעון, ערן פוליצר, גלית קאופמן, רחל קיי, אביגדור קפלן, סיגל רגב-רוזנברג, ברוך רוזן, יוחנן שטסמן, עמיר שמואלי, יהודית שמיאן

דמוגרפיה

אלכס וינרב (יו"ר), אברהם אבנשטיין, ברברה אוקון, יונתן אנסון, צבי אייזנבר, קארין אמית, אליהו בן-משה, אנסטסיה גורודזייסי, סרג'יו דלה-פרגולה, אחמד חליחל, יונה סכלקנס, עמיד סעאבנה, ארי פלטיאל, דב פרידלנדר, עוזי רבהון, ליאט רז

חינוך

נחום בלס (יו"ר), אלי איזנברג, כרמל בלנק, רמי בנבנישתי, שלמה בק, יגאל דוכן, יובל וורגן, נעם זוסמן, צבי ינאי, שלומי כהן, אריאל לוי, אורית לוין, זמירה מברך, דוד מעגן, פאדיה נאסר אבו אלהיג'א, יעל נבון, ריטה סבר, רמי סולימני, שלומית עמיחי, יריב פניגר, יצחק פרידמן, מאיר קראוס, יואל רפ, יוסי שביט, עדנה שמעוני, יולי תמיר, ערן תמיר

כלכלה

בנימין בנטל (יו"ר), ירום אריאב, דוד ברוזט, גלעד ברנד, עדי ברנדר, ראובן גרונאו, בן-ציון זילברפרב, ג'ק חביב, שלמה יצחקי, דורון כהן, משה מנדלבאום, מישל סטרבצ'ינסקי, שמואל סלבין, אביה ספיבק, דן פלד, נעמי פלדמן, חיים שני, אסף שריד, איתן ששינסקי

רווחה

גוני גל (יו"ר), מיכל אלמוג-בר, רנא אסעיד, אלן בורובסקי, אורלי בנימין, אבישי בניש, דניאל גוטליב, ישראל דורון, רוני הולר, ענת הרבסט-דבי, עידית וייס-גל, עמוס זהבי, אביעד טור-סיני, אורי ינאי, ניסים כהן, חנה כץ, ליהיא להט, דוד לוי-פאור, אבראהים מחאג'נה, מיקי מלול, רונן מנדלקרן, רוני סטריאר, ברוך עובדיה, צבי פיין, נדב פרץ-וייסודיובסקי, יקותיאל צבע, מיכל קורא, ניצה (קלינר) קסיר, מיכל קרומר-נבו, תהילה רפאלי, טליה מיטל שוורץ-טיירי, שמוליק שיינטוך, סיגל שלח, עדנה שמעוני, יוסי תמיר, נועם תרשיש

שוק העבודה

גיל אפשטיין (יו"ר), עינב אהרוני יונס, חגי אטקס, דניאל גוטליב, רני דודאי, אביעד טור-סיני, יעקב לופו, גיא מונדלק, מיקי מלול, דליה נרקיס, עופר סטי, אריה סיון, משה סמיונוב, מרק פלדמן, ניצה (קלינר) קסיר, טלי רגב, דמיטרי רומנוב, סיגל שלח, יוסי תמיר

